

TEHILLA

Élt egyszer Jeruzsálemben egy asszony. Öreg volt, de olyan kedves és szép, hogy hozzá hasonlót aligha látatok még. Fámbor volt, bölcs és kedves, szerény. Szeméből csak úgy sugárzott a jóakarát és a részvét, ráncából az áldás és békesség. Ha nem tudnám bizonyosan, hogy nincsenek női angyalok, akkor csak az Úr angyalához hasonlíthatnám. De ugyanakkor fűrgé is volt ám – akárcsak egy ifjú leányzó. Ha nem viselt volna olyan öregasszonyos ruhákat, hát cseppet sem látszott volna meg a kora.

Mielőtt elmentem Jeruzsálemből, még nem ismertem, de ahogy visszatértem oda, megismertem. Vajon hogy lehetséges, hogy azelőtt nem ismertem még? És az hogy lehet, hogy ti sem hallottatok róla? Minden ember számára elrendelhetik az az idő, az okok és körülmények, hogy megismeri azt, akit meg kell ismernie.

Történt egyszer, hogy meglátogattam egy bölcs öregembert, egyet Jeruzsálem bölcsei közül. A Siratófal közelében lakott, de nem találtam a házat. Arra jött egy asszony, a kezében vízzel teli kanna, őt kérdeztem meg, merre kell menni.

– Jöjj, megmutatom – mondta.

– Ugyan, ne fáradjon, néném – mondtam én. – Magyarázza csak meg, aztán megyek én magamtól.

– Mi gondod veled, ha egy öregasszonynak micvára adódik alkalm? – mosolygott.

– Ha ez micva, hát legyen része benne. De legalább azt a kanna-t adja a kezembe.

– Kisebbíteni akarod a jócselekedetemet? – mosolygott ismét.

– Nem a micvát akarom kisebbíteni, csak a veled járó fáradságot.

– Nem fáradság az. Minden teremtmény az Örökkévalótól kapja azt az erőt, mellyel megteszi azt, ami szüksége.

Kerültünk az utcaöveket, sikátorból sikátorba fordultunk, kanyarogtunk a tevék, szamarak, vízfordók és a télenül csellen-gők, újdonságokat hajszolók között. Kísérőm egyszerre megállt, és így szólt: – Itt van a háza annak, akit keresel. – Elköszöntem és beléptem.

Odabent a házban az asztalánál ülve találtam az öregembert. Nem is tudom, hogy megismert-e vagy sem. Épp akkor jött rá egy új Tóra-magyarázatra, amit menten elém is tárt. Az új fejtegetést azonnal másik követte.

Amikor eltávozottam, szerettem volna megkérdezni, ki volt az az öregasszony, aki megmutatta az utat, és akinek sugárzó arca olyan békés, hangjának kelleme maga a nyugalom. De vajon fel-be lehet-e szakítani a bölcslet, amikor éppen újonnan támadt gondolatait fejtegeti?

Néhány nap múlva egy rabbi idős özvegye miatt ismét a városba mentem. Még Jeruzsálembé való visszatérésem előtt megígérttem az unokájának, hogy érdeklődöm majd a hogyléte felől.

Épp megkezdődött az esős évszak. Helyenként már esett, és a nap felhőkbe burkolózott. Külsországban az ilyen napok tavaszinak számítanak, de Jeruzsálemben – melyet nyolc hónapon át kényeztet a nap melege – az ilyen időt már télnek tartják, és az em-

berek bebújnak a házaikba, az udvarokba, bárhová, ahol tenyerényi fedelet találnak. Ide-oda sétálgattam, magamba szívtam az esőszagot, a szaporán hulló, köddel elegy esőt, amely ott folydogál az utcaövek között, kopog a házfalakon, táncol a tetőkön. Az összegyűlt cseppekből hosszú tócsák lesznek, ezek néha átlátászon tiszták, és felragyognak, ha a nap néha-néha kibukkan a felhők közül, „hogy megnézze, vajjon leaptak-e már a vizek a föld színéről”.¹ Mert Jeruzsálemben a nap még esős időben is teljesíteni akarja rárótt feladatát.

Bementem a boltívek alatt kuporgó boltokba, előbb az ékszerészekhez, onnan az illatszerárusokhoz, azután a cipészekhez és takarószövőkhöz, a különféle ételek készítőihez, végül a zsidók utcájába. A koldusok toldott-foldott rongyokba burkolózva üldögéltek. Még a kezüket is lusták előhúzni a ruhájuk alól, csak ádáz tekintettel kísérik azokat, akik elhaladnak mellettük, és nem nyúlnak a zsebükbe. Elővettem az aprópénzes erszényemet, és mindegyik koldusnak adtam valamit. Végül megkértem őket, mutassák meg, merre van a rabbi özvegyének a háza.

Beléptem az udvarba. Egyike volt azoknak az udvaroknak, amelyről az embernek kétsége támad, lakik-e ott egyáltalán valaki. Felmentem a hat-hét töredezett lépcsőfokon, és egy elferdült ajtó elé érkeztem. Az ajtón kívül egy macskába botlottam, belül pedig szemétkupacba. A leheletem párjától nem is láttam, hogy van-e valaki a szobában, csak a halk, ingerült kérdést hallottam: – Ki van itt?

A hang irányába néztem, és megpillantottam valami ágyfélét párnák és takarók halmazával. A halom közepén ijedt és mérges öregasszony feküdt.

Elmondtam, hogy külsországból jövök, és fiúunokája üdvözlését hoztam magammal. Kivette a kezét a takarók alól, és az egyiket még feljebb húzta, a nyakára. Majd azt kérdezte, hogy hány háza van a fiúnak, van-e benne szolgáló és minden szobában van-e szőnyeg. Végül felsóhajtott.

– Ez a hideg kipusztít a világból!

Amikor láttam, hogy milyen nehezen viseli el a hideget, arra gondoltam, hogy egy olajkályha bizonyára könnyítene a szenvedésén. Ravasz kis csalással így szóltam hozzá:

– Az unokája pénzt küldött velem, hogy vegyek magának egy olajkályhát. Hordozható kályhát, amit megtöltenek olajjal, meggyújtják a kanócot, és ég és meleget ad. Itt van a pénz – vettem elő a tárcámat.

– Hogy mennék én kályhát venni – háborodott fel. – Hát van nekem ahhoz lábam? Két jégtuskó, az van nekem! Ha ez a hideg nem juttat az Olajfák hegyére, akkor bizony az eszemet veszti! És még azt mondják, hogy Erec Izráel meleg ország! Meleg ám – a gonoszoknak a pokolban!

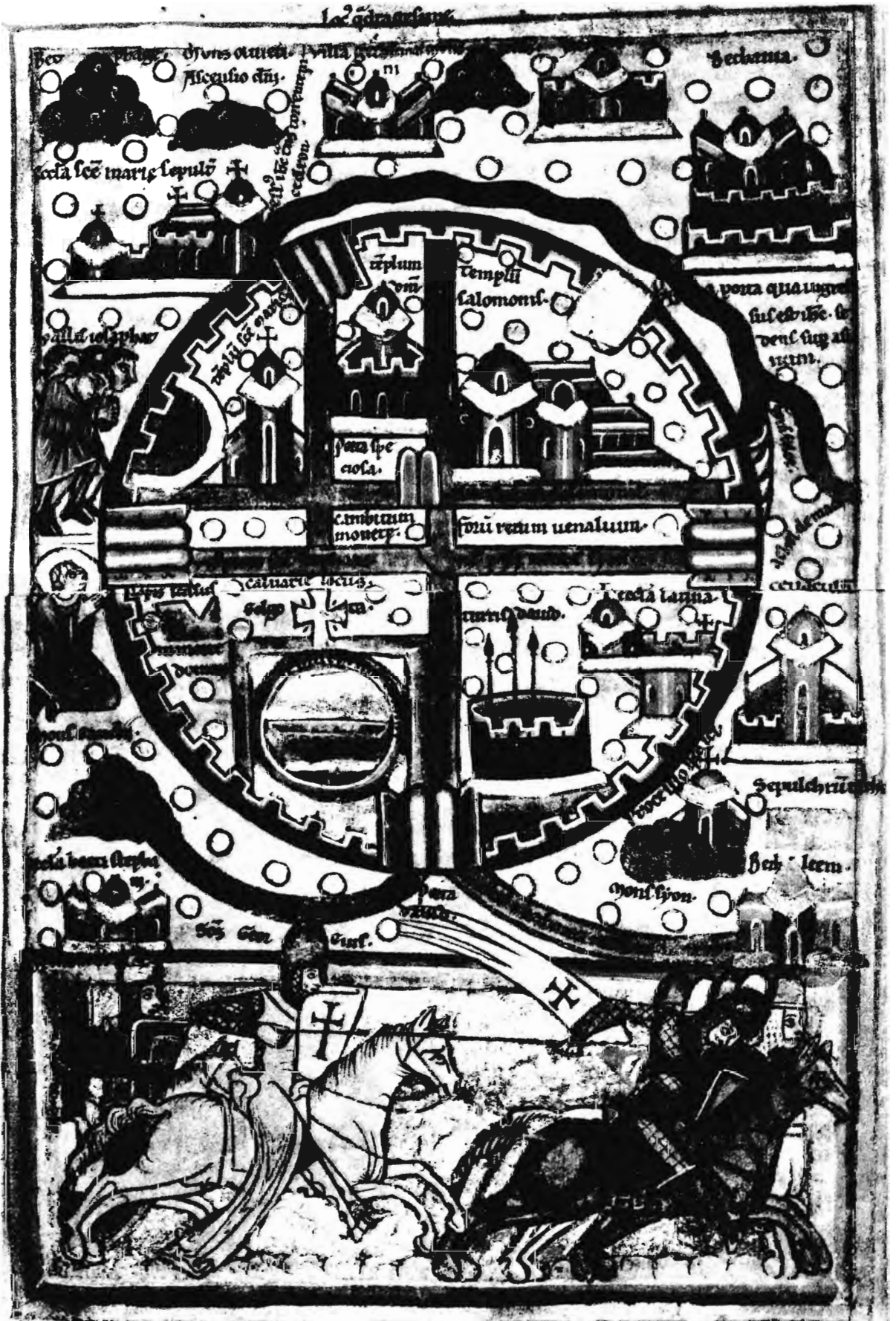
– Holnap kisüt majd a nap, és elúzi a hideget.

– Míg a vigasz megvált, a lelked rég elszállt – mondta.

– Egy-két óra múlva küldöm a kályhát – ígértem.

Összehúzta magát a párnái és a takarói között, mintegy kimutatva állítólagos jötevőjének, hogy nem bízik az ígérletében.

Búcsút mondtam, és elmentem a Jaffa útra. Ott bementem egy

JERUSALEM EGY KERESZTESLOVAG KEZIRATAIBAN. 1170

vegyeskereskedésbe, megvettem a fellelhető olajkályhák közül a legjobbat, és elküldtem a rabbi öreg feleségének. Egy jó óra múlva visszamentem hozzá, hogy mivel nem volt járatos a hordozható kályhák kezelésében, megtanítsam a begyújtás tudományára. Útközben arra gondoltam, hogy „hálaadó fohászra” nem várhatok. Nem egyformák az öregasszonyok. Aki annak a bölcsnek a házáat megmutatta, minden emberfiával kedvesen viselkedik – akinek pedig a kályhát küldtettem, még azzal sem barátságos, aki a javát akarja.

Itt szeretnék előrebocsátani egy kis magyarázatfélét. Nem kívánom egyik öregasszonyt a másik rovására dicsérni, csupán a városról és lakóiról akarok mesélni. Véges az ember szemének látómezeje, és nem képes egyszerre belátni áldott és szentséges Urunk egész városát. A rabbi özvegyét most csak azért emlitem, mert az ajtaja előtt újra találkoztam azzal a kedves öregasszonnyal.

Félreálltam az ajtóból, hogy utat engedjek. Ő azonban megállt, és a hoglietem felől érdeklődött, mint aki közeli ismerősét kérdi. Csodálkozva álltam. Arra gondoltam, hogy talán még külföldre utazásom előtt ismerhettem. De hiszen azok közül a legtöbben vagy talán mindannyian éhen haltak a háború alatt, és ha talán ő az egyike a kevésnél is kevesebb megmaradottaknak, én akkor is nagyot változtam azóta. Fiatal férfiként mentem el Jeruzsálemből, és a külföldi évek jócskán megöregítettek. Ugyan hogy ismerhetne fel engem?

Látta rajtam a csodálkozást.

– Hát nem ismeresz meg? – mondta nevetve. – Pedig az én vízeskannámat akartad cipélni, amikor igyekezted valahová!

– Persze, hiszen maga mutatta meg az utat! Én meg csak állok és bámulok, mintha sosem láttam volna.

– Ugyan már! Nem vagy köteles az összes jeruzsálemi vénasszonyt ismerni.

– És maga, néném, hogyan ismert rám?

– Onnan, hogy Jeruzsálem szeme egész Izráelt látja. Annak, aki idejön, a képét szívünkbe vessük, és nem felejtjük el.

– Hideg nap ez a mai – mondtam. – Én meg csak állok, és feltartom idekinn nénémet.

– Nagyobb hideget is láttam én már ennél Jeruzsálemben. Ami pedig a szelet és az esőt illeti, arra imát mondunk, és dicsérjük Őt, „aki irányítja a szelek fúvását, az esők hullását”.² Hanem te nagy micvát cselekedtél: életre keltetted az öreg csontokat. Az a

kályha, amit a rabbiné asszonynak küldtetél, még a lelkét is felmelegíti.

Lehajtottam a fejem, mint aki szégyenli a dicséretet.

– Ha valaki jót cselekszik, nem kell hogy szégyellje. Atyáink, akik igen sok micvát cselekedtek, nem hirdették fennen, de mi manapság olyan keveset teszünk, hogy még azt is micvának tekinthetjük, ha mások okulására azt a keveset a tudtukra adjuk. Most pedig menj be, fiam, a rabbiné asszonyhoz, és lásd, miként melengeti a jócselekedeted.

Bementem hát a rabbi özvegyéhez. A duruzsoló kályha mellett találtam. A kályha nyílásain világosságot árasztva szivárogtak ki a fénycseppek. A ház megtelt melegséggel, az öregasszony ölben ott volt elterülve a girhes macska, gazdája pedig a lángokba nézve beszélt hozzám. – Úgy látom, te még nálam is jobban élvezed a meleget.

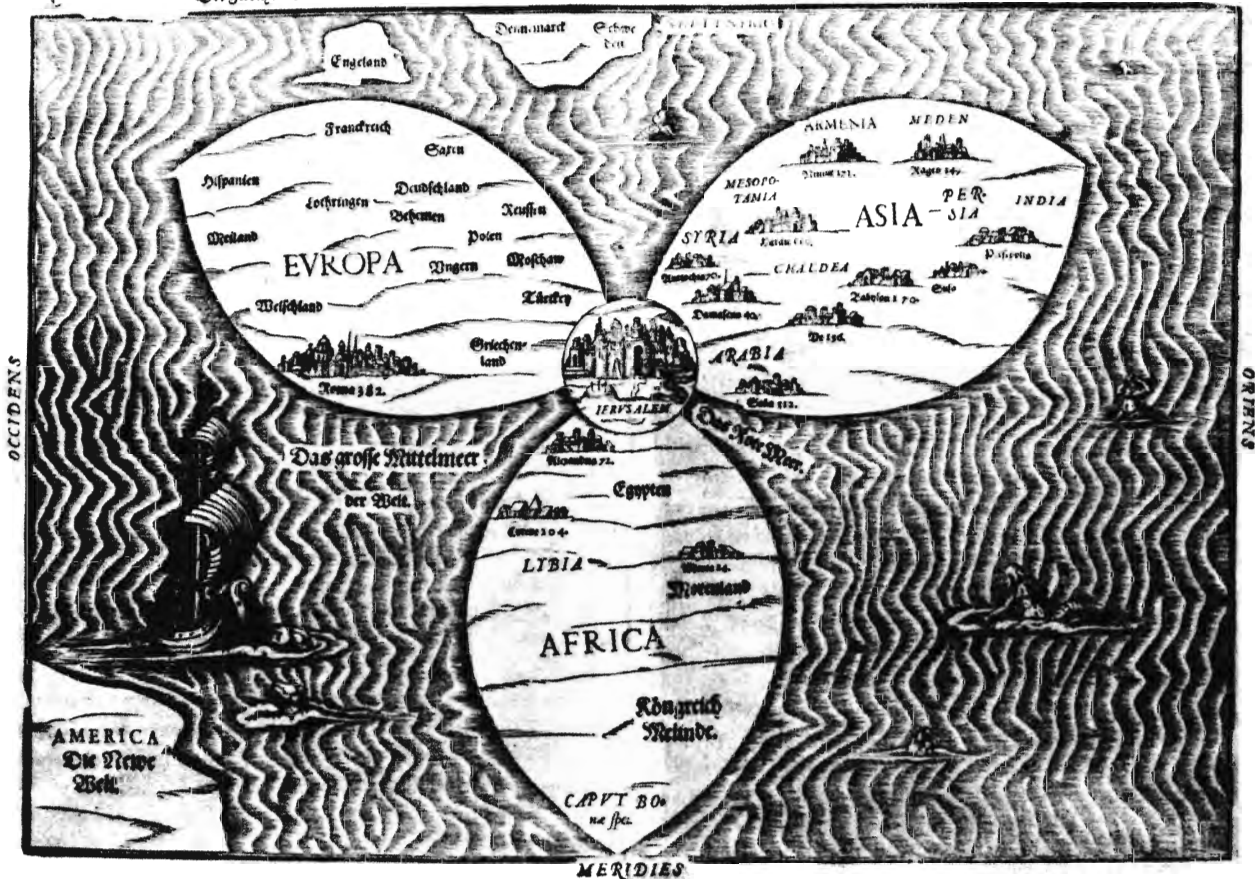
– Látom, szépen ég és melegít a kályha – mondtam. – Meg van elégedve vele?

– És mi van, ha meg vagyok elégedve, akkor talán kevésbé lesz bűdös? Vagy tán jobban melegít? A régi házamban olyan kályhám volt, amelyik szukkót kimenetelétől pészah előestéjéig égett, és úgy árasztotta a meleget, akár a Tammuz hónapi napsugár. Azzal aztán mindenki elégedett volt. Nem olyan volt ám, mint ezek a könnyű kályhák, amik épp csak hogy egy percre melegítene. De ezektől a mai újítóktól nem lehet elvárni, hogy tisztességes munkát végezzenek, az is elég, ha csak úgy tesznek. Mondtam is a városbelieknek, amikor a férjem, a rabbi halála után – legyen szószólóm odafenn³ – a város új rabbit hozott helyette. Azt akarjátok, hogy olyan legyen, mint az elhunyt rabbitok volt? Elég ennek az is, ha nagyobb bajt nem csinál. A szomszédasszonyoknak is effélet mondtam, akik kályhanézőbe jöttek hozzám. Megmondtam nekik, hogy a kályha olyan, mint a kor, és a kor olyan, mint a kályha. Mit írt neked az unokám? Nem írt? Nekem sem. Azt hiszi, ha ideküld nekem egy mákszemnyi kályhát, már teljesítette is velem szemben az összes kötelezettségét.

Eljöttem a rabbinétől, és azt gondoltam magamban, hogy én is letudtam vele szemben a kötelezettségemet ezzel a mákszemnyi kályhával, és szívből remélem, hogy többé nem kell elmennem hozzá. De mégiscsak visszakérültem hozzá a kedves öregasszony miatt, akivel az eleve elrendelt találkozásaim sora még korántsem ért véget.

JERUSALEM LATKEPE JAN JANSONIUS. 1657. AZ ISRAEL MUZEUM GYUJTEMENYEBOL

HEINRICH BÜNTING FAMEZSÉTE JERUSALEMŐL, 1581. AZ ISRAEL MŰZEUM GYŰJTEMÉNYÉBŐL

Itt most ismét el kell mondanom, hogy nincs szándékomban minderről beszámolni, ami akkoriban történt velem. Ezek többnyire személyes jellegű dolgok, amelyeket ha akarnám sem tudná a szám mind elmesélni. De minthogy az egyik esemény azzal a bizonyos kedves öregasszonnyal kapcsolatos, érdemes szót ejteni róla.

A hónap első napjának előestéjén elmentem a Siratófalhoz, ahogyan azt a jeruzsálemiek szokták, akik minden hónap első előestéjén odamennek imádkozni.

Túl voltunk már a tél nagyján, és egyre inkább mutatkoztak, a tavasz első jelei. Az ég tisztán tündökölt, a föld lassan kibontakozott szomorúságából, a nap nevetett az égen, a város pedig csak nézte a fényes ragyogást. A ránk szakadó bajok nélkül boldogok is lettünk volna. Csakhogy annyi rossz ért bennünket, hogy ahogyan az egyik baj ránk szakadt, „a soron következő máris sietve közeledett”.⁴

A Jaffai-kaputól föl a Siratófalig egyre vonultak a Jeruzsálemben lakó, különféle néptörzshöz tartozó férfiak és nők, azok az újonnan érkezett bevándorlók, akiket a Hely vonzása hozott ide, de akik valójában még nem találták meg a helyüket.

A Fal előtti téren egy órbódében a mandátum rendőrei ültek, hogy mindenki lássa: ők örökölnek itt a rend felett, senki más! Látnak ezt a békétlenkedők, és „patvarkodást gyűjtenek”.⁵ A csoportokba verődött imádkozók a Fal köveihez nyomultak. Voltak, akik sírtak, voltak, akik sorsukon tündöttek. Meddig még, Uramisten: már a legalsó fokra süllyedtünk, és Tő, Urunk, késlekedsz megszabadítani bennünket.

Találtam egy talpalatnyi helyet magamnak a Falnál. Hol az

imádkozókhöz csatlakoztam, hol pedig a sorsuk felett töprengőkhöz. Én is eltöprengtem a világ nemzetein. Nem elég, hogy minden országból kiűznek minket, de még a saját házunkból is kikergetnek.

Ahogy ott állok, egyszer csak eltaszított az egyik lovaglópálcás angol rendőr. Mi mérgesítette fel enyire, mitől lett ilyen dühös? Az egyik beteg öregasszony kis sámlit hozott magával, hogy megpihenjen. A rendőr odaugrott, a földre lökte az öregasszonyt, és elvette a sámliját. Mindezt csupán azért, mert áthágta a mandátum törvényét, miszerint az imádkozóknak tilos ülőalkalmatosságot hozniuk a Falhoz. Az imádkozók látták, mi történt, de hallgattak. Ugyan ki merészelné bírálni az erősebbet? És akkor egyszerre megpillantottam a múltkori öregasszonyt. Odalépett a rendőrhöz, és ránézett. A rendőr lesütötte a szemét, és visszaadta a kisszéket.

– A maga szeme pillantása erősebb, mint Anglia valamennyi ígérete – mondtam. – Mert Anglia nekünk adta ugyan a Balfour-deklarációt, ám ideküldte mihaszna hivatalnokhadát. Maga pedig, néném, csak ránézett a gonoszra, és máris megállította ádáz tervében.

– Ne beszélj így! Jó keresztény az, mert amikor látta, hogy szomorúságot okozott, visszaadta a sámlit annak a szegény öregnek. Most a délutáni imához készülödsz? Azért kérdelem, mert ha lenne egy kis idő, most alkalmad nyílna a beteglátogatás micvájára. A rabbin asszony – legyen hosszú életű – megbetegedett. Ezúttal komolyan beteg. Ha gondold, mutathatok egy rövidebb utat.

Beleegyeztem, és elindultunk.

Sikátorból sikátorba kanyarodtunk, udvarból udvarba fordultunk, az öregasszony pedig lépten-nyomon megállt, hogy egy-egy

cukrot adjon a kisgyerekeknek, néhány fillért egy koldusnak, hogy megkérdezzen férjét a felesége felől, feleséget az uráról.

– Néném, mindenkit megkérdez a hogyléte felől. Hadd kérdezzem meg egyszer én magát, hogy van?

– Áldott legyen az Úr neve, semminek sem vagyok híjával – felelte. – A szentséges Örökkévaló minden teremtményének megadja, amire szüksége van, és én egy vagyok a teremtményei között. Leginkább hálásnak kell lennem, mert ma megkészserezte a nekem szánt adományt.

– Mi az az adomány?

– Mindennap elmondok egy zsoltárverset, és ma két napra valótló imádkoztam el. – De ahogy kimondta, elkomorult az arca.

– Elszállt a jókedve, néném.

– Igen, fiam, az előbb jókedvű voltam, de most már nem. – Ám ahogy ezt kimondta, ismét felragyogott az arca. Ég felé emelte a tekintetét. – Áldott az Isten, hogy elmulasztotta a bánatomat.

– Miért volt az imént jókedvű, majd szomorú, és mitől lett most ismét vidám? – kérdeztem.

– Ha nem haragszol, megmondom, hogy nem így kellett volna kérdezned – felelte kedvesen. – Hanem így: mivel érdemeltem meg, hogy Isten elvette a szonoriságomat? Áldott legyen az Ó neve, öröm vagy szomorúság, mind egyforma a szemében.

– Ezentúl jobban odafigyelek a szavaimra. Néném jó leckét adott arról, hogyan beszéljen helyesen az ember. Szava, mint az Írás, és „...boldog az az ember, aki nem feleli”.⁶

– Jó ember vagy, és helyes szakaszt idéztél, cserébe én sem maradok adósod a válaszal. Azt kérdezted, hogy az imént miért voltam jókedvű, majd szomorú és ismét jókedvű. Bizonyára tudod, hogy az ember cselekedetei születése órájától a halála napjáig előre meg vannak írva⁷, még az is, hány zsoltárt mond el életében. De azt maga határozhatja el, hogy a zsoltár hány versét mondja el naponta. Van, akinek osztályrészeül jut, hogy akár minden áldott nap elmondhatja az egész zsoltárokönyvet, van, akinek csak egy vers elmondása jut ki egy napra. Én megszoktam, hogy mindem nap elmondok egy verset. Ma elragadtak a verssorok, és két napra való zsoltárt mondtam. Amikor ez később eszembe jutott, elszomorodtam, mert arra gondoltam, hogy ez talán annak a jele, hogy immár felesleges vagyok ebben a világban, hogy meg akarnak szabadulni tőlem, és valami siettet, hogy teljesítsem az elrendeléseket, és a végére jussak a nekem kiszabotaknak. „Jó dolog dicsérni az Urat”,⁸ és ha meghalok, azután már nem mondhatok el egyetlen zsoltárt, de még egy szakaszt sem. A szentséges Örökkévaló látta az én bajomat, és kegyelmesen tudatta velem, hogy Ő akarta így, áldassék az Ó neve.

Ránéztem, és azon gondolkodtam, hogy is juthat el valaki a megadó főhajítás ilyen fokára? A jó tulajdonságokkal teli első nemzedékekre gondoltam. Beszéltem neki e nemzedékekről, majd ezt mondtam: – Néném, maga többet látott a saját szemével mindannál, amit most elmondtam.

– Ha az ember életének napjai és évei megsokasodnak, akkor sokat lát – felelte. – Jókat és még jobbakat.

Arra kértem, hogy meséljen nekem azokról a jó dolgokról. Kis ideig hallgatott, majd ezt mondta: – Mivel is kezdjem? Kislánykoromban sokat fecsegtem. Szinte reggeltől estig be nem állt a szám. A környékünkön lakott egy öregember. Azt mondta azoknak, akik csak nevettek a cserfességemen: „Kár ezért a kislányéért. Ha már gyermekkorában elpazarolja minden mondanivalóját, ugyan mi marad neki öreg napjaira?” Nagyon megijedtem, és már attól féltem, hogy másnapra megnémulok. Később megértettem, hogy mire gondolt az az öregember. Arra, hogy az ember ne pazarolja el rövid idő alatt azt, ami élete végső napjáig kiszabott. Rászoktattam magam, hogy vizsgáljak meg minden szót, vajon csakugyan szükséges-e kimondani, és szükre szabtam a mondókámat. Takarékosan bántam a szóval, így sikerült megőriznem mon-

danivalóm kincstárát. Azóta sok év telt el, és egyre fogytak a kimondásra rám szabott szavak. Most pedig, hogy már csak egy maréknyi szavam maradt, azt kívánod, hogy kimondjam őket. Hiszen ha kimondom, megrövidítem az életemet.

– Ha ez így van, dehogyis kérem! De hogyhogy csak megyünk, megyünk, és még mindig nem érkeztünk el a rabbiné házához?

– Emlékszel, valaha úgy építkeztek – válaszolta –, hogy egyik udvarból át lehetett menni a másikba. Most azonban, hogy a lakók többsége arab, kénytelenek vagyunk kerülgetni az udvarokat, ezért hosszabb az utunk. – Odaértünk egy udvarhoz. – Látod ezt az udvart? Izráel népének negyven családjá lakott itt, két imaháza is volt, ahol reggel-este tanultak, aztán elmentek, itt-hagyták, majd jöttek az arabok és beköltöztek. – Egy kávéházhoz értünk. – Látod ezt a házat? Itt egy nagy jesiva volt. Ültek és tanultak benne, aztán uthagyták, elmentek, jöttek az arabok és beköltöztek. – Most egy számaristállóhoz értünk. – Látod ezt az istállót? Hajdan itt konyha volt, ahová éhes szegényemberek jöttek, és jóllakottan távoztak, és mindenki elégedett volt. Azután uthagyták, elmentek, és jöttek az arabok és beköltöztek. Azokban a házakban, amelyek imádságnak, tanulásnak és irgalmas cselekedetnek adtak hajlékot, most arabok és szamarak élnek világukat. Most pedig, fiam, mindjárt odaérünk a rabbiné asszony udvarába. Menj be a házba, később én is jövök. Szegény rabbiné, a külföldi, elképzelt javak miatt nem veszi észre az igazi jót.

– Mi az igazi jó?

Mosolygott. – Ejnye, fiam, hát nem tanulad meg, mit mond az Írás? „Boldog az, a kit te kiválasztasz és magadhoz fogadsz, hogy lakozzék a te tornácaidban.”⁹ Íme a válasz: „Az Úr házában tornácaiban, te benned, oh Jeruzsálem!”¹⁰ Amikor az emberek általában Jeruzsálemet említik, hozzáteszik, hogy „a szent város”. Én, ha Jeruzsálemről szólok, semmit sem teszok hozzá. Mert már a nevében benne foglaltatik szent volta.¹¹ Menj, fiam, menj, de meg ne botolj a lépcsőn. Hányszor elmondtam már a hitközség pénztárosának, hogy meg kellene javítani! És mit válaszolt erre a pénztáros? Azt, hogy a tornác neksokára úgyis összedől, nem érdemes rá pénzt pazarolni. Így memek tönkre Izráel házai, míg itt nem hagyják, elmennek, aztán jönnek az izmaeliták és beköltöznek. Az apák könnyes verejtékkel épített házaít a fiak uthagyják. Látod, újra csak fecsegek, és rövidítem az életem fonálát.

Belepiem a rabbi özvegyéhez, akit ágyban fekvő találtam. A feje bekötvő, a nyakán vizes borogatás, és olyan hangosan köhögött, hogy az ágya mellett lévő orvosságos üvegcsek is beleseremtek.

– Beteg, rabbiné asszony? – kérdeztem.

Fájdalmasan felnyögött, és a szeme megtelt könnyel. Vigasztalni akartam, de nem találtam vigasztaló szavakat. A földre néztem, és csak ennyit mondtam: – Beteg és magányos.

Felnyögött. – Beteg vagyok, nagyon beteg. Nincs a világon senki, aki ennyire beteg lenne. De magányos nem vagyok. Még itt, Jeruzsálemben sem, pedig itt nem is ismernek, és nem tudják, hogy annak idején milyen tisztelettel vettek körül a városomban. De még itt is akad egy asszony, aki meglátogat, eljön a beteg-ágyamhoz, és hoz egy kanálnyi meleg levest. Mit hallottál az unokám felől? Biztosan neheztel, hogy nem írtam neki, és nem köszöntem meg a kályhát. De mondd, hát képes vagyok én arra, hogy elmenjek tintát, tollat és papírt venni és leveleket írni? Hisz a kezemet is alig bírom felemelni, hogy az ételt a számhoz vigyem. Csodálom, hogy Tili még nincs itt.

– Ha arra a kedves, idős asszonyra gondol, azt mondta, hogy neksokára eljön.

– Azt nem tudom, hogy kedves-e, de hogy tevékeny, az biztos. Mennyi ájtatos nő van Jeruzsálemben, szüntelenül imákat és könyörgéseket zümögnek, akár a méhek. És eljött hozzám közülük akár csak egy is, hogy megkérdezze, nincs-e szüksége valamire,

rabbiné asszony? A fejem, a fejem! Ha nem pusztít el ez a fájdalom a szívemben, akkor a fejfájás irt ki a világból!

– Látom, neheze érik a beszéd – mondtam.

– Azt mondd, hogy a beszéd esik nehezemre? Én esek saját magamnak nehezemre. A macska is érzi, be se teszi hozzám a lábát. És még azt mondják, hogy a macska ragaszkodik a házához! Biztos jobban ízlenek neki a szomszédasszony egerei, mint azok a finomságok, amikkel én etetem. Mit is akartam mondani? Minden kimegy a fejemből. Tili nem ilyen. Sok év poggyászát cipeli ugyan a vállán, mégsem hagyták cserben az érzékei. Pedig kétszer annyi idős, mint én. Ha élne az apám, az az áldott életű, jámbor caddiq, gyerekek számára mellette.

– Ki az a Tili? – kérdeztem.

– Hát nem te emlegetted az előbb? Ma már nem nagyon ismerik. Annak idején mindenki ismerte, mert nagyon gazdag volt, sok üzlet és vállalkozás tulajdonosa. Amikor mindent otthagyt és feljött Jeruzsálembe, hordószám hozta magával az aranyat. Ha nem is hordószámra, de egy láda teli volt, az biztos. Nekem a szomszédasszonyok mesélték, azok meg az anyjuktól hallották, hogy amikor Jeruzsálembe jött, a városi nagy emberek mind neki udvaroltak. Volt, aki a saját érdekében, volt, aki a fiáiban. De Tili mindenkit elutasított, és özvegyen maradt. Téhilla, a gazdag özvegy! Aztán később már csak jómódú özvegy volt, végül pedig egy öregasszony, semmi más.

– Ha az ember Tilire néz – mondtam –, olyan, mint aki sosem látott nehéz napokat.

– Azt mondd, nem látott nehéz napokat? Én meg azt mondom, hogy egy jó óra nem sok, annyi sem volt az életében. Az elenséggemnek sem kívánom azokat a kínokat, amiket elszenvedett. Azt hiszed, azért, mert nem szorul a hitközség támogatására, már csupa áldás az élete? Én mondom, a kéregető koldús sem cserélne a bajaival. Faj, ezek a fájdalmak, ezek a fájdalmak! Megpróbálok elterelni róluk a figyelmemet, de ők bezzeg nem terelik el a figyelmüket rólam.

Láttam, hogy a rabbi özvegye többet tud annál, amit elmesélt, de azt is tudtam, hogy hiába kérdezném, úgysem válaszolna. Így hát felálltam, hogy elmenjek. Akkor megszólalt.

– Nini, még be sem bújt a kéményseprő a kéménybe, máris korros a képe. Még le sem ültél, máris menni készülsz. Mire jó ez a nagy sietség?

– Ha akarja, le is ülhetek.

Hallgatott, egy mukkot sem szólt. Szerettem volna beszélgetni vele Tiliről, és kértem, hogy meséljen róla.

– Ha mesélek, talán könnyebb lesz neked vagy könnyebb lesz neki? Ki nem állhatom a történeteket. Pókháló ragasztanak pókhálóhoz, és erre mondják, hogy társalgásnak való történet. Egyet azonban mondhatok: a szentséges Örökkévaló megszabadította azt a jámbor embert azzal, hogy beleültette a rossz szellemet abba a hitehagyott személybe, hogy töröltessék el még a neve is az emlékezés könyvéből. No mi az, mit bámulsz? Tán nem értesz jiddisül?

– Jiddisül értek, csak a maga nyelvét nem értem, rabbiné asszony. Ki az a jámbor férfi, és ki az a hitehagyott nő, akit elátkozott?

– Miért, talán áldjam meg, és mondjam azt, hogy jól tetted, amiért elcserélted az aranydinárt egy lyukas garasért? Újra olyan képet vágsz, mintha törökül beszélnék! Azt már hallottad, hogy a férjem, legyen áldott az emléke, rabbi volt, azért szólítanak engem rabbinéknak, de azt még nem hallottad, hogy az apám is rabbi volt, méghozzá olyan rabbi, aki mellett a többi rabbi csak hátulgombolós gyerek volt. És amikor a többi rabbiról beszélek, akkor igazi rabbikra gondolok, nem ezekre itt, akik csak belebújnak a rabbiköntösbe, és máris mindenki rabbinak szólítja őket. Faj, te világ, te világ! Minden csak hazugság és hiabavalóság benned! Az én apám

áldott, jámbor caddiq, igazi rabbi volt, már a születése órájában. Ezért aztán az egész ország minden házasságközvetítője azon törte magát, hogy feleséget szerezzen neki. Volt egy gazdag özvegy. És ha én azt mondom valakire, hogy gazdag, hát az gazdag. És volt annak egy egyetlen leánya – bár ne lett volna. Fogott az az asszony egy aranydinárokkal teli hordót, és azt mondta a házasságszerzőknek: ha jó férjet szereztek a lányomnak, akkor az övé lesz ez a hordó, ha kevés, teszek még hozzá. Az a lány nem volt méltó ahhoz a jámbor emberhez, mert az caddiq volt, a leány a lelkében pedig már akkor a hitehagyottság felé kíváncszott. A történet vége tanulság a kezdetre, mert végül megszökött, bement egy apácakolostorba, és hitehagyott lett. Akkor szökött meg, amikor épp az esküvői sátor alá vezették volna. A fél vagyonát költötte rá az anyja, hogy kihozza a kolostorból. A császárig is elment az a szerencsétlen anyja, de még a császár sem tehetett semmit. Aki egyszer kolostorba lép, az onnan többé ki nem jön. És tudod, ki volt annak a hitehagyott nőszemélynek az anyja... csitt, megjött.

Belépett Tili, a kezében leveshordó tál. – Itt vagy, barátom? Ül csak nyugodtan. A beteglátogatás nagy micva. Máris meglát-szik a javulás az arcán, rabbiné asszony. Egy szempillantás alatt „itt az Úr küldötte megváltás”.¹² Az Örökkévaló, áldott legyen, óráról órára siettetni a gyógyulást. Hoztam egy kis levest, csak egy kortyocskát. Emelje fel a fejét, kedvesem, hadd igazítom meg a párnáját. Úgy, úgy, kedveském. Milyen kár, fiam, hogy nem a városban laksz, és nem követheted szemmel, ahogy a rabbiné asszony szinte óráról órára gyógyul.

– Hát nem Jeruzsálemben lakom? Talán Náhálát Sivá már nem is Jeruzsálem?¹³

– Isten ments, ki mondott ilyet? – szabadkozott Tili. – Úgy legyen, hogy terjeszkedjék csak Jeruzsálem minden irányba, akár Damaszkuszig is, de hát aki mindig csak a fal közé szorított Jeruzsálemet látta, az nehezen szokja meg, hogy az is Jeruzsálem, ami a falakon kívül épül. Egész Erec Izráél szent, és mondani sem kell, hogy Jeruzsálem környéke is az, de ami a falakon belül van, az szentségesen szent. Tudom én, fiam, hogy mindezt magadtól is tudod, akkor hát miért mondtam el mindezt? Csak azért, hogy Jeruzsálemet dicsérjem.

A rabbiné szemén látszott, bántja, hogy Tili nem vele beszélget, hanem velem. Így hát fogtam magam, búcsút vettem és elmentem.

Sokféle gondom-bajom akadt akkoriban, és egy ideig nem mentem a városba. Aztán meg jöttek a turisták, és ők okoztak gondot-bajt. Ismeritek a turistákat: eleinte csak tréfalokoztak rajtunk és az országon, de ahogy lassacskán szépülni kezdtünk, ők is megjelentek, hogy lássák. Ha pedig jönnek, akkor úgy tekintenek minket, mintha direkt az ő szolgálatukra teremtődünk volna. Valami jó azért mégis van a turistákban: miközben megmutogatjuk nekik a látnivalókat, mi magunk is meglátjuk azokat. Egyszer-kétszer, amikor elmentem velük, hogy megmutassam a Siratófalat, Tilit is ott találtam. Úgy sejtettem, hogy valami változás ment végbe benne. Azelőtt sohasem láttam bottal járnit, de akkor botra támaszkodott. Nem időzhettem vele a turisták miatt, hisz azok az országot akarták látni, nem pedig egy öregasszonyt, aki nem szerepel az útikalauzokban.

Amikor a turisták elmentek Jeruzsálemből, nem tudtam, mihez kezdjek. Megpróbáltam visszatérni a munkámhoz, de ebből se lett semmi. Nekiindultam a városnak, és megnéztem azokat a helyeket, amiket a turistáknak mutogattam. Mi mindent láttam! Aki kegyelmében mindennap „megújítja a teremtést, miképpen kezdetben vala”¹⁴, minden órában megújítja az Ő városát. Ha nem épülnek is új házak, ha nem ültetnek is új fákat, Jeruzsálem akkor is szüntelenül megújítja önmagát. Ahányszor csak a városba megyek, minden alkalommal újnak tűnik. Nem is tudom, mi új

van benne minduntalan. Majd jönnek a nagy magyarázók, és megmagyarázzák nekünk.

Ismét találkoztam a bizonyos bölcse öregemberrel. Elhívtott magához, és beszélt nekem azokról a szövegmagyarázatokról, amikre azokban a napokban rájött. Csak ültünk és ültünk, én kérdeztem, ő felelt, én bonyolítottam a kérdéseket, ő kimagyarázta, én kételkedtem, és ő meggyőzött. Milyen jó, milyen kellemes együtt ülni egy bölcsevel, eggyel Jeruzsálem bölcsei közül, és Tóra-magyarázatot tanulni tőle! A háza egyszerű, a bútorai egyszerűek, de bölcsessége egyre szaporodik, akár azok a színárnyalatok, melyek az ablakából Jeruzsálem hegyei felett látszanak. A jeruzsálemi hegyek kopárak, nincsenek rajtuk sem várak, sem erődítések. Amióta kiüztünk országunkból, az egymás után idevetődő népek mindent leromboltak. De a hegyek ott magasodnak teljes pompájukban, csúcsaikon halvány ködkoszorú játszik, és közöttük ott van az Olajfák hegye. Zöldellő erdő nincsen ugyan rajta, de beborítják a jámbor igazak, a caddikok sírjai, akiknek életükben és halálukban egész szívük minden gondolata csak Erec Izráel volt.

Már épp távozni készültem, amikor bejött a ház asszonya. – Elfelejtetted, mit ígértél Tilinek? – kérdezte a férjétől.

– Halljatok csodát – ingatta fejét az öreg. – Amióta csak ismerem Téhillát, még sohasem fordult elő, hogy bármit kért volna tőlem, és arról sem hallottam, hogy mástól kért volna. Most arra kért, mondjam meg neked, hogy látni szeretne.

– Arról az öregasszonyról van szó, aki annak idején idevezetett? Mert ezt a nevet még sohasem hallottam.

– A Szentírás nyelvén Tilit Téhillának¹⁵ hívják – mondta az öreg. – Ebből is láthatod, hogy azok a nevek, amelyeket atyáink négy-öt emberöltővel ezelőtt a leányaiknak adtak, manapság újjászületnek. A feleségemet Techijának¹⁶ hívják, amelyről azt hítenéd, hogy a hazájában újonnan feltámadó nemzedék találmánya – pedig maga a Tóra-magyarázó bölcse rabbi, Fichák Méir Alter hagyta meg annak idején a feleségem apjának, hogy a leányát Techijának nevezze, ezért hívják így.

– Négy-öt nemzedékkel ezelőtt? Talán ilyen öreg az az asszony? – csodálkoztam.

– Nincsenek az arcára írva az évei, ő maga meg soha nem beszél róla, és ha akaratlanul el nem ejti, nem is tudnánk. Úgy történt a dolog, hogy Téhilla eljött a fiunk esküvőjére, és azzal a jókívánsággal áldotta meg az ifjú párt, hogy ériék meg az ő életkorát. Amikor a fiam megkérdezte, hogy ezt az áldást hogy értse, akkor azt válaszolta, hogy „kilencven és még tizenegy esztendőös vagyok”. Ez három évvel ezelőtt történt. Ezek szerint most kilencven és még tizenegy esztendőös, azaz éppen száznegy éves.

– Ha már róla beszélünk – mondtam –, ugyan mondja már meg, ki is ő voltaképpen?

– Mit mondhatnék róla? Jámbor caddiq nő a szó legszebb értelmében. Menj el, és látogasd meg. Kételem ugyan, hogy bármikor is otthon találd, mert vagy beteget látogat, vagy kisöpri és felmossa a gyógyíthatatlan betegek házát, vagy egyéb olyan jócselekedetek után jár, amit rája kívül senki sem vállal. De talán mégis otthon találd, mert két micva között hazamegy, és leül, hogy megjavítsa az árvák és szegények ruháit. Amikor még gazdag volt, a pénzével tett micvát. Most pedig, amikor elmúlt gazdagságának a maradék morzsáiból táplálkozik, a teste fáradságával teszi a jót.

A bölcse öreg elkísért Téhila házáig. Útközben ismét a szövegmagyarázatairól beszélt, de látta, hogy nem figyelek.

– Amióta szóba hoztam Téhillát, megfélekedtél a világról – mondta mosolyogva.

– Beszéljen róla – kértem ismét.

– Hogy most kicsoda, azt elmondtam neked, arról pedig, ami annak idején külföldön történt, én sem tudok mást, csak azt, amit mindenki: hogy nagyon gazdag volt, aztán meghaltak a fiai és a

férje. Akkor mindent otthagytott, és eljött Jeruzsálembe. Az anyám – nyugodjon békében – azt mondogatta: amikor Téhillára nézek, látom, hogy nagyobb szerencsétlenség is van annál, mint megözvegyülni és fiakat gyászolni. Anyám nem mondta el, mi az a nagyobb szerencsétlenség, így hát nem tudom, és soha nem is fogom megtudni, mert az a nemzedék, amelyik Téhillát még külföldön ismerte, kihalt. Téhilla pedig nem sokat beszél. Most megváltozott ugyan, és többet beszél a szokottnál, de önmagáról semmit sem mesél. De itt is vagyunk a házában. Nem valószínű, hogy otthon találd, mert estefelé a hédereket járja, és cukrot osztogat a kisgyerekeknek.

Beléptem a házba. Téhilla az asztal mellett ült, és úgy tűnt, hogy egész lényével rám vár. A szobája apró volt, vastag falakkal és boltíves mennyezettel, mint általában Jeruzsálem régi épületeiben. Ha nem lett volna a sarokban egy kis ágy és egy agyagkorsó az asztalon, akkor leginkább imaszobához hasonlított volna a helyiség. A bronzlámpa, a réz kézműs edény, a mennyezetről függő többkarú csillár és az asztal, amin imakönyvek és a humás¹⁷ heverték, valódi imaházi hangulatot árasztottak.

Lehajtottam a fejem. – Áldás a ház lakójának, bárur hánimcél!

– Áldás a jövevénynek, bárur hába!

– Úgy lakik, néném, mint valami királylány.

– Izráel minden lánya királylány, és én, dicsőség az élő Istennek, Izráel lánya vagyok. Jól tetted, hogy eljöttél. Nemcsak látni akartalak, hanem beszélni is veled. Hajlandó vagy egy nagy szívességet tenni nekem?

– Még ha fele királyságomba kerülne is!

– Jól tetted, hogy királyságot mondtál, mert Izráel népe „mind királyok fiai ők”¹⁸, és a tetteik királyi tettek. És ha Izráelből valaki szívességet tesz a felebarátjának, az királyi tett. Ül le, fiam, ül le. Beszélgetéshez illő leülni. Talán elrabolom az idődet. Bizonyára vállalkozó vagy, és minden percre szükséged van a megélhetéshez. Változnak az idők. Valamikor mindenre volt idő, és örültünk, ha a jó beszélgetést megtoldhattuk egy órával. Mostanában mindenki siet, szalad, igyekszik. Úgy hozzászoktak az emberek a futáshoz, hogy ha megérik, a Messiás elé is futva mennek. Látod, fiam, fecsegő lettem. Úgy látszik, elfelejtettem annak az öregembernek a tanítását, aki óvott a sok beszédétől.

Csak ültem ott vele szemben, és vártam, hogy megmondja, miért hívott. De ő csak hallgatott, mintha az öreg tanítására emlékezne. Rám pillantott, majd elkapta rólam a tekintetét, azután újból rám nézett, mintha a megbízhatóságomat vizsgálná. Végül mégis megszólalt. Elmondta, hogy egyik éjszakán meghalt az öreg rabbiné. Míg a halottvívők el nem szállították, égett a kályhájában, és a macskája ott melegedett mellette. Aztán valaki odament, és elvitte a kályhát. – Látod, fiam, ha az ember jót tesz, a micva új micvát szül. Te jót tettél azzal a szegény asszonnyal, és a micva magától továbbment, és jót tett egy másik emberrel, aki most ugyanúgy megmelengetheti fázó tagjait. Nyilván csodálkoztál, hogy idehívtalak – nézett rám.

– Inkább örültem.

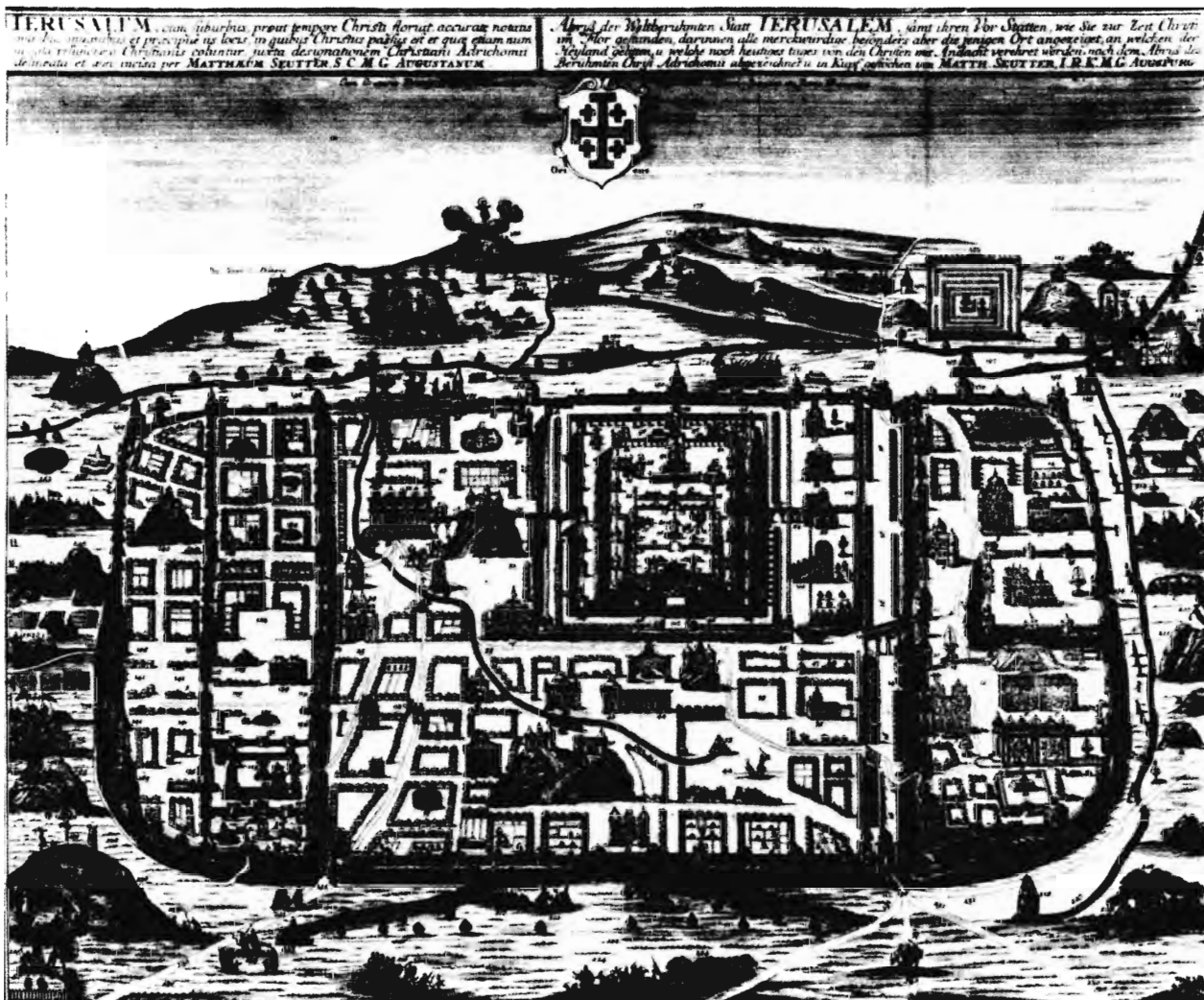
– Jó, hogy örülsz, mert én is örülök. Örülök, hogy találtam valakit, aki hajlandó szívességet tenni nekem. És te miért örülsz?

Kis ideig hallgatott, majd így szólt: – Hallottam, hogy tollforgató ember vagy, író, ahogy manapság mondják. Kölcsönadnád nekem egy levél erejéig a tolladat? Már évek óta szeretnék megírni egy levelet. Megírnád nekem?

Elővettem a töltőtollamat. Ránézett. – Magaddal hordod a tolladat, mint azok, akik a kanalkukat hordják magukkal, hogy a kezük ügyében legyen, ha egy kis meleg leveshez jutnak.

– Az a leves már benne van a kanálban – mondtam, és elmagyaráztam a töltőtoll működését. Kezébe vette a tollat.

– Azt mondd, hogy benne van a tinta. Én egy csepp tintát sem látok.

MATTHAEUS SEUTTER METSZETE JERUZSÁLEMBŐL, 1745. AZ ISRAEL MŰZEUM GYŰJTEMÉNYÉBŐL

Újból elmagyaráztam.

– Eszerint hiába mondják, hogy a mai nemzedék újításával minden csak rosszabb lesz. Mert lám, kitalálták a hordozható kályhát, meg itt ezt a tollat, és lehet, hogy más dolgokat is kitaláltak, ami hasznára lehet az embernek. De az a lúdtoll, amit elkészítettem, biztosan jobb, és itt van a tinta, amibe mártathod. Nem mintha kételkednék a tolladban, de azt szeretném, hogy a levelem a maga módján legyen megírva. Itt van egy ív Kaiser papír, régóta örzöm, még azokból az időkből, amikor jó papírt tudtak készíteni. Több mint tíz éve van nálam, de még olyan, mint az új. Még valamit kérek. Olyan betűket rajzolj, amilyennel a Szidurt¹⁹ meg a Tórát írják. Lehet, hogy nem jutott osztályrészedül, hogy Tórát másolhass, de Megillát²⁰ biztosan másoltál már életedben.

– Ifjúkoromban csakugyan lemásoltam az Eszter könyvét, pontosan a halála szabályai szerint. És akár hiszi, akár nem, mindenki megdicsérte.

– Láthatlanban is biztos voltam benne, hogy hibátlanul tudsz írni. Megyek, főzök neked egy csésze izsópteát, te meg ezalatt írsz majd.

– Ne fáradjon, néném, nemrégem ittam.

– Akkor hát mivel kínáljalak? Adok neked egy darab cukrot, megáldod, én meg majd áment mondom rá.

Elővett egy cukrot és ideadta. Kis ideig hallgatott.

– Most fogd a tollad, mártsd bele a tintába és írj. Én jiddisül mondom, te meg a Szentírás nyelvén írd. Hallottam, hogy ma-

napság a lányokat is megtanítják a Szentírás nyelvén írni és beszélni. Látod, fiam, a szentséges Örökkévaló nemzedékről nemzedékre szebbé teszi a világ rendjét. Az én kislánykoromban másként mennek a dolgok. De azért megértem a Szidur imáit, a Mózes Öt könyve fejezeteit, a zsoltárokat, meg az Atyák bölcs mondásainak traktátusait. Faj nekem, erről jut eszembe, fiam, hogy nem fejeztem be a mai napra valót.

Tudtam, hogy a napi zsoltárolvasást érti. – Ne jajgasson, néném, inkább örülnie kellene.

– Örülni? Minek?

– Annak, hogy akadályoztatása nyilván az ég akarata, hogy ezáltal megtakarítson egy napot, ami hozzádatik majd az élethez.

– Boldogan időznék még egy napig ebben a világban, ha tudnám, hogy eljön a Messiás – sóhajtott. – De ha tovább élem napjaimat, és késlekedik az igazságtevő Messiás, akkor ugyan mit ér az életem, és minek örüljek? Isten őrizz, hogy panaszkodjam az éveim miatt. Ha a szentséges Örökkévalónak úgy tetszik, hogy tovább éltet, akkor nekem is jó az. De azért gyakran kérdezem magamtól, hogy meddig vonszolja még magát ez a vén csontbugyor ebben a világban? A nálam fiatalabbaknak kijutott, hogy testük az Olajfák hegyén nyugodjék, én meg csak koptatom itt a lábam, míg egészen el nem kopik. Pedig szebb dolog úgy érkezni a túlvilágra, hogy épek a tagjaink, és hiánytalanul tudjuk visszaszolgáltatni az Úr adományát. Nem mondom, a kövérség sem jó, mert az

terhet ró a halottvívőkre, mindazonáltal úgy szép a halott, ha minden testrésze ép. De megint sokat beszéltek. Egy szó, mint száz, készen állok, hogy visszaszolgáltassam a tulajdonosnak a kölcsönkapott jószágot. Fogd a tollat, fiam, és írd.

Bemártottam a tollat a tintába, eligazítottam a papírt, és vártam, hogy megmondja, mit írjak. De a gondolatai annyira lefoglalták, hogy szinte észre sem vette a jelenléteimet. Ültem, és az arcát néztem. Tekintetem bejárt minden ráncot és gyűrődést. Mennyi viszontagságon mehetett keresztül. Azt mondta, hogy sok dolgot látott életében, jótak és még jobbakat. De ahogy én hallottam, nem voltak azok olyan jó dolgok. Erre mondják, hogy a caddiqok gyásza a szívükben, arcukon az öröm. Hirtelen eszébe jutott, hogy ott vagyok. – Elkézdted? – kérdezte.

– Még nem mondta néném, mit írjak.

– Magad is tudod, hogyan kell kezdeni. Először is dicsérlettel megemlítjük a helyet, ahol íratott, és odairjuk: Isten segítségével, áldassék a neve.

Kisimítottam a papírt, felemeltem a tollat, és leírtam: bö-ezrat há-sém, jütbárah. Felegyenesedett és megnézte, mit írtam.

– Ja... ja... És most mit fogsz írni? Írd: kelt Jeruzsálem szent városában, épüljön fel hamarosan, még a mi életünk napjaiban, ámen. Közönséges beszédben csak Jeruzsálemet mondom, nem teszek hozzá semmit, írásban azonban meg kell említeni szent voltát és a kérést, hogy mihamarabb felépíttessék. Mindez azért kell, hogy a levél olvasója emelje Jeruzsálemet a szívéhez, és emlékezzen rá, hogy imádkoznia kell érte. Most pedig írd le, fiam, a mai nap dátumát, a heti Tóra-szakasz számát és az évszámot.

Leírtam, és ő folytatta. – Fiam, most lendüljön meg a kezed, és írd le egy zászlós „lamed”-et. Leírtad? Lássam, hogy sikerült. Nem lehet azt mondani, hogy nem szép. De azért nem ártott volna kissé magasabbra emelni a zászlóját. Most pedig szorosan mellé a „kaf”-ot, aztán a „bét”-et, utána pedig a „vav” következik. Azt mondtam, „vav”. Most a „dalet” jön. Hadd lám, hogy fest együtt az egész „likvod”²¹. Szép, szép. Mert akinek a levél szól, méltó rá, hogy szép formában tiszteljük meg. Most pedig írjad: „A híres rabbinak.” Már le is írtad? Gyorsabban jár a kezed, mint a gondolataim. Mire összeszedem a gondolataimat, már le is írtad őket. Apád, Isten terjessze ki rá a fényességét, nehíába fizetett érted tandíjat. De most ne haragudj, fiam, elfáradtam. Hallasszuk másnapra a levélírást. Mikor tudnál ismét eljönni?

– Holnap.

– Holnap? Holnap akarsz jönni? Milyen nap is van holnap? Ros Hódes előestéje.²² Épp megfelelő nap. Nos, akkor legyen hát holnap.

Láttam, hogy hirtelen elszomorodik. Eszembe jutott, hogy a hónap első napjának előestéjén imádkozni szoktak, és elzarándokolnak Ráhel sírjához, és akkor nyilván nem lesz ideje a levélíráásra.

– Ha nem ér rá holnap, eljövök máskor.

– És miért nem holnap?

– Mert holnap Ros Hódes előestéje van.

– Most emlékeztetél a bánatomra, fiam. Itt van Ros Hódes előestéje, és nem tudom meglátogatni Ráhel anyánk sírját. A lábaim már sehová sem visznek.

– De hisz van lovas kocsi, van autóbusz!

– Amikor én Jeruzsálembe jöttem, nem volt még sem ótobusz, sem lovas kocsi, csak gyalog jártunk. És minthogy idáig mindig gyalog jártam, nem érdemes éppen most változtatni a szokásomon. Mit is mondtál? Tehát holnap eljössz. Ha az Úrnak úgy tetszik, teljesíti a kívánságomat, én pedig türelmesen várok még egy napot.

Elbúcsúztam, és elmentem azzal, hogy reggel visszatérek.

Nem tudom, helyesen tettem-e, hogy már másnap visszamentem. Ha elhalasztom a dolgot, talán meghosszabbodnak élte napjai. Ahogy beléptem, nyomban észrevettem rajta valami válto-

zást. Máskor is mindig ragyogott az arca, de ezen a napon különösképpen ragyogott. És ugyanúgy ragyogott a szobája is. Fénylett a köpadló, fénylettek a bútorok és edények. A sarokban, a kis fehér ágyon frissen mosott fehér lepedő feszült, a falakat kék festékcsik szegélyezte, az asztalon agyagkorsó állt, rajta pergamenfedél, mellette pecsétviasz és gyertya. Vajon mikor festette a falszegélyt, mikor síkálta fel a köpadlót, mikor fényesítette ki az edényeket? Hacsak nem angyalok végeztek el mindezt, akkor ő dolgozott itt egész álló éjjel.

Nehézkesen felegyenesedett, és szinte suttogva mondta.

– Szép tőled, hogy eljöttél. Biztosra vettem, hogy elfelejtetted, és már menni akartam a dolgaim után.

– Menjen csak, ha el akar menni. Majd jövök máskor.

– Érvényesíttetni kell a szerződést. De minthogy eljöttél, ülj le és írd, majd később megyek a szerződés miatt.

Felállt, elem tette a megkezdett levelet, hozta a tollat-tintát. Fogtam a tollat, bemártottam a tintába és vártam.

– Felkészültél? Én is készen állok.

Ahogy ezt a „készek állok”-ot mondta, különös fény öntötte el az arcát, és az ajka édes mosolyra derült. Ismét bemártottam a tollam, és várakozón néztem rá. Észrevette, és megszólalt.

– Hol is hagytuk abba tegnap? Tisztelt rabbiságod stb. Most írd le a nevé – suttogóra fogta a hangját. – A neve Sraga. Leírtad?

– Leírtam. – Egy pillanatra behunyta a szemét, mintha elszenderedett volna. Aztán felállt a székről, megnézte az írást, és suttogva ismételtette: – Sraga. Sragának hívják.

Ismét visszaült, és hosszan hallgatott. Azután összerázkódott, és halkán rákezdte.

– Elmondod, hogy nagyjából mit írd. – Egy kicsit elidőzött a gondolataimnál, majd lehunyta szemmel folytatta. – Látom már, el kell mondanom az elejétől kezdve mindent, akkor majd tudod, mit kell írnod. Régi történet ez, sok-sok éve történt. Három és még kilencven éve annak. – Magához húzta a botját, és rátámasztotta az állát. Majd lassan felemelte a tekintetét, egy pillanatra elcsodálkozva maga elé nézett, mint aki azt hiszi, hogy egyedül van és egyszer csak egy idegent lát maga előtt. A nyugalma elszállt, az arcán szomorú, haragos vonások jelentek meg. Tétován tapogatott a botjával, majd újra rátámaszkodott, miközben kezével a homlokát simítgatta. Lassan elsimultak a ráncok, és újra megismételte az imént mondottakat. – Ha az egész történetet elmondom, azzal megkönnyítem neked az írást. A nevé már leírtad, ugye? Sragának hívják. És most elkezdem az elején, és mindent úgy mesélek el, ahogy történt.

Felemelte a tekintetét, és jól körülnézett. Mintha azt vizsgálná, nincs-e valaki rajtunk kívül, aki kihallgatná, amit mond. Beszél-ni kezdett.

– Akkoriban tizennégy éves kislány voltam. Hogy ezt honnan tudom olyan pontosan? Onnan, hogy az apám, áldott legyen az emléke, beírta a Mózes Ötödik könyve első lapjára minden fiúgyermeké, sőt még a lányok születési évét is. Ott a könyv, vedd a kezébe, láthatod. Amikor Jeruzsálembe jöttem, a fivérem, nyugodjanak békében, lemondta a könyvről, és nekem adták. Amiket elmondok, azok régi dolgok. Kilencven és hozzá még három évvel előtűi dolgok. De tisztán emlékszem minden eseményre. Elmesélem, és megérted majd a szóból, hogyan következett minden egymás után és egymásból. Ha végighallgatod, elmesélem.

Rábólintottam. – Meséljen, néném.

– Újra mondom, hogy tizennégy éves kislány voltam. Egyik este, amikor apám, nyugodjon békében, imádkozás után hazajött a templomból, vele jött néhány rokonunk és barátunk. Köztük volt Mordeháj, a Sraga apja. Amikor beléptek, az anyám, nyugodjon békében, magához hívott, és rám parancsolt, hogy mossam meg az arcom, és vegyem fel a szombati ünneplőmet. Ő is ünnepi

ruhába öltözött; selymekendőt kötött a fejére, majd kézen fogott, és belépett a nagyszobába, ahol az apám és a vendégek voltak. A Sraga apja rám nézett, és azt mondta: „Nem is olyan csúnya ez a kicsi lány.” Akkor apám megsimogatta az arcomat, és így szólt: „Tudod-e, Tehilla, ki szólt most hozzád? A vőlegényed apja. Sok szerencsét, kisleányom, ma este volt az eljegyzésed, íme, mostantól fogva menyasszony vagy.” A vendégek megáldottak, és mazel tovot kívánva menyasszonynak szólítottak. Anyám fogott, és hamar visszavitt a szobájába, nehogy szemmelverés érjen. Megcsókolt és azt mondta: Mától Sraga menyasszonya vagy, és ha Isten is úgy akarja, akkor mához egy évre, amikor a vőlegényed eléri azt a kort, hogy felteheti magának a tefillint, megtartjuk az esküvőt.

Sragát már akkor ismertem, amikor együtt játszottunk, diót gurigáztunk, bújócskáztunk, aztán megnőt, és már a Gemrát²³ tanulta. Az eljegyzésünktől kezdve minden szombaton láttam Sragát, amikor eljött apámhoz, és felmondta mindazt, amit a hét napjain tanult. Ilyenkor anyám süteményeket adott a kezembe, amiket bevittem nekik. Az apám megsimogatta az arcomat, és rámosolygott a vőlegényemre.

Megkezdődtek az esküvői előkészületek. Sragának az apja írt tefillint, az én apám talitot vett neki, én pedig diszes tasakokat varrtam, egyet az imaszíja, egyet a szombati imaköpenye számára.

Egy szombaton, körülbelül négy héttel az esküvő kitűzött napja előtt Sraga nem jött el apámhoz. Délután apám érdeklődött felőle az imaházban, és azt mondták, hogy elutazott. Hogy hová? Hát elutazott a hászidok rabbijához, hogy az tanítsa meg a tefillint és a talit felvételére. Erre a híre majd kiszállt az apámból a lélek. Akkoriban megvetették és üldözték a hászidokat, és apám volt azüldözők feje, az ő szemében a hászidok, Isten őrizze, kiváltak Izrael népéből. Addig a percig nem tudta, hogy Sraga apja egyike a „szekta” tagjainak, és elítélte azt. Ahogy meggyújtották a szombat kimenetelét jelző gyertyát, apám darabokra szaggatta az eljegyzési szerződést, és a tépett papírdarabokat visszaküldte Sraga apjának. A szombatot követő harmadik napon Sraga és az apja visszatértek újukról, és eljöttek hozzánk. Apám szídalnak közepe tette elkergette őket. Sraga felháborodva megesküdt, hogy ezt a sértést nem bocsátja meg nekünk. Apám nem érezte, hogy bocsánatot kellene kérnie Sragától, holott tudta, hogy a jegyesség felbontása esetén bocsánatot kell kérni a sértettől. Anyám könyörgött, hogy engesztelje meg Sragát, de az apám kigúnyolta, és azt mondta: „Csak nem fész ettől a szektától?” Annyira megvetette a hászidokat, hogy még a szabályokat sem tartotta fontosnak követni, amikre akkoriban mindenki ügyelt.

Az esküvőre már minden előkészület megtörtént. A házat megtöltötték a mézesbödönök és liszteszsákok, és elhívták már a tésztagyúrókat és sütőket, hogy kalácsot és süteményt készítsenek. Egyszóval minden kész volt. Semmi sem hiányzott, csak a vőlegény. Apám tehát elhívta a házasságszerzőt, aki szerzett nekem vőlegényt, és összeházasodtunk.

Hogy Sragával mi történt, azt nem tudom, mert apám még azt is megtiltotta a házban, hogy a nevét kimondják. Később hallottam, hogy családostul másik városba költöztek, mert feltették az életüket. Attól a naptól kezdve ugyanis, hogy apám felbontotta az eljegyzésünket, nem hívták fel őket a Tórához, még Szimhát Tóra ünnepén sem. Minjárt sem tudtak összehívni az imádkozáshoz, mert az apám mint a hitközség elnöke nem engedett senkit a kijelölt imaházon kívül imádkozni. Bizony, ha nem mennek el más városba, ahol felhívhatták őket a Tórához, nem maradtak volna sokáig életben.²⁴

Háromévi házasság után fiam született, majd két év múlva ismét fiam és újabb két év múltán leányom.

Az évek rendben teltek, volt bőven mindenünk a megélhetéshez. A gyerekek nőttek, és sikeresek voltak, mi pedig a férjemmel, nyu-

godjon békében, néztük őket, és boldogok voltunk. Elfelejtettem Sragát, és azt is elfelejtettem, hogy soha nem kaptam tőle „stár mehilá”-t²⁵, vagyis levelet arról, hogy megbocsát.

Anyám és apám meghalt. Halála előtt az apám, legyen áldott az emléke, a fiaira hagyta az üzletét, és azt kívánta, hogy továbbra is minden közös maradjon. Az üzlet jól ment, és mi tisztességes házat vittünk. A fiaink mellé melamedeket²⁶ fogadtunk, a lányunkhoz pedig nem zsidó nevelőtanárnőt. Azokban az időkben az istenfelő emberek távol tartották gyermekeiktől az iskolai zsidó tanárokat, akiket könnyelmű epikureusoknak tartottak.

Ezeket a melamedeket más városból hozatta a férjem, mivel a városunkbeliek mindenkit kötelesek voltak tanítványul elfogadni, akár megfelelőek voltak, akár nem. A más városból jöttek azonban csakis a kenyéradójuktól függtek, és nem voltak kötelesek más tanítványt elfogadni. Minthogy egyedülállók voltak, szombatonként az asztalunknál ettek. Férjem az üzleti ügyei miatt nem ért rá időt szakítani a Tóra tanulmányozására, és örült, ha szent szövegeket hallhatott a melamedtől. Én a gyerekekkel együtt örültem, ha kellemesen énekelt. Sejtelmünk sem volt arról, hogy a melamed hászid, mert minden másban úgy viselkedett, mint Izrael bármely más gyermeke. Az egyik péntek este a szent szöveg elmondása után a melamed lehunyta a szemét, és olyan szépséges hangon énekelt, hogy valósággal megédesedett a lelkünk. A férjem megkérdezte, honnan vett ennyi istenfellelmet? A melamed odasúgta neki: „Utazék el uraságod a mi rabbinkhoz, hosszú életű legyen, és kétszer annyit kaphat belőle.” Néhány nap múlva a férjem épp oda utazott a melamed rabbijának a városába, és olyan szokásokkal tért vissza, amilyeneket az apámnál sohasem láttam. Minjárt tudtam, hogy ezek haszid szokások. Akkor arra gondoltam: Apám, te, aki a hászidsága miatt üzted a házunkból Sragát, mit szólnál most, ha látnád, hogy a vejed, akit Sraga helyett szerzettél nekem, ugyanazt teszi, amit annak idején Sraga tett. Ha ez nem valami nagy bűn vezekelese miatt szakadt ránk, akkor igazán nem tudom, hogy miért.

A fivőrem és a sógorom látta, de nem szólt. Akkorra megváltozott már a világ, és az emberek nem szegvellték, ha a rokonságban haszid volt valaki, mert közben más városból is jöttek gazdag vőlegények, akik haszid módra viselkedtek. Még külön imaház is épült a hászidok számára, és azok nyíltan utazgattak a rabbijukhoz. A férjem nem imádkozott ugyan állandóan a hászid imaházban, de haszid módra viselkedett, a fiait is haszidságra nevelte, és időről időre elutazott a rabbijához.

Egy évvel azelőtt, hogy az elsőszülött fiunk bár micvá lett volna, pestisjárvány tört ki mifelénk, és sokan meghaltak, kegyelmezzem meg az Örökkévaló. Nem volt olyan ház, ahol ne akadt volna beteg. Bennünket is sújtott a betegség, az elsőszülött fiunk megbetegedett. Végül megkönyörült rajta az Isten, de nem sok időre. Ahogy felépült a betegségéből, elkezdte tanulni a Sulhán Áruhot.²⁷ Láttam és örültem, hogy a haszidság nem vonta el a Tóra-tanulástól.

A fiunk egy reggel, mint rendesen, felkelt, és elment tanulni a midrásába. Ahogy odaért, egy halotti lepelbe burkolózott embert talált. Nem volt halott az az ember, csak elmeháborodott, Uram, irgalmaz, és különös dolgokat művelt. A gyerek annyira megijedt tőle, hogy kiment belőle a lélek. Csak nagy nehezen sikerült életre kelteni. Életre keltették, de nem hosszú időre. Attól a naptól kezdve egyre csak gyengült és fogyott, akár a halottnak gyújtott gyertya lángja Jom Kippurkor. Nem élte meg, hogy a bár micváján feltehesse az imaszíjat – egy napon kilehelte a lelkét és meghalt.

Útlem a gyászhet napjaiban, és arra gondoltam, hogy a fiam a szombat kimenetele utáni gyertyagyújtáskor halt meg, éppen harminc nappal a bár micvája előtt, a havdala-gyertya²⁸ meggyújtása után. Apám is éppen harminc nappal azelőtt tépte szét az eljegyzési szerződést, mielőtt Sragával összeházasodtunk volna.

Amikor ez megvilágosodott előttem, mélyen felindultam. A két rossz azonos napon, azonos órában történt. Lehet hogy véletlen, de érdemes elgondolkodni rajta.

Két évre rá a fiatalabb fiunk érkezett, a bár micvá korba. Elérkezett és mégsem érkezett el. Az úgy történt, hogy elment a társai-val a város melletti erdőbe ágakat gyűjteni Sávúót ünnepére. Társai még az erdőben maradtak, ő pedig elindult egy Tóra-másolóhoz, hogy megnézzze, ahogy dolgozik, de nem tért haza többé. Biztosak voltunk benne, hogy cigányok rabolták el, mert akkoriban egy csapat cigányt láttak átvonulni a városon. Néhány nap múlva megtalálták a gyerek holtestét az erdő melletti mocsárban. Úgy látszik, hogy eltévedt és beleesett.

Amikor felkeltünk gyászunkból, azt mondtam a férjemnek: „Nem maradt már nekünk más, csak ez a kicsi lányunk. Ha nem kérünk bocsánatot Sragától, ő is úgy végzi, mint a fivőrei.”

Azokban az években semmit sem hallottunk Sragáról. Miután a családja elköltözött a városunkból, elfelejtődtek, és nem tudtuk, hol vannak. A férjem ezt mondta: „Sraga ennek és ennek a rabbinak a hászídja, elutazom a rabbihoz, és megkérdem tőle, hol van Sraga.” A férjem nem annak a rabbinak a hászídja volt. Még haragudott is rá, mert volt valami nézeteltérés a rabbik között egy kóser vágó ügyében, akit annak idején az egyik kinevezett, a másik meg elküldött a hivatalából. Abban a vitában Izrael népe közül meghalt egy ember, néhány család elköltözött a városból, számos háztulajdonos elveszítette a vagyonát, néhányan pedig börtönben fejezték be az életüket.

A férjem elutazott a rabbihoz, de mire odaért, a rabbi már nem élt. A fiai megosztották a tisztséget egymás között, és mindegyikük más-más faluba került. A férjem egyik fiútól a másikig ment, kérdezte őket Sraga felől, de azok nem tudtak róla. Végül előtalált valakit, aki azt mondta: „Sragáról kérdezel? Az elhasználatlanodott, hászíddellenes lett. Nem tudjuk, hová tűnt.”

Ha valaki haszid, megtalálható, mert ha nem az egyik rabbi hászídja, akkor minden bizonnyal a másiké. De ha csak egyszerűen zsidó, és nem tudni, hová tartozik, ugyan hogy lehetne megtalálni? A férjem, nyugodjon békében, megszokta az utazást, és üzleti ügyei sokfelé vitték. Ahová csak ment, mindenütt érdeklődött Sraga felől. De a sok utazás miatt lassanként kifogyott testéből az erő, és elkezdett véreset köpni. Egyszer elutazott valahová, ott megbetegedett és meghalt.

Miután felállítottam a sirkövét, visszatértem a városomba, és belekezdtem az üzlet irányításába. Már a férjem életében is segítettem az üzleti ügyek intézésében, de most, hogy meghalt, minden erőmet ebbe fektettem. Az Örökkévaló, áldassék a neve, megkészserezte az erőt, és az emberek azt mondták: „a milyen a férfiu, olyan az ő ereje”.²⁹ Jobb lett volna ugyan, ha erő helyett bölcsességet adott volna az Úr, de „mindentudó Isten az Úr”³⁰, és nincs rá szüksége, hogy a teremtményei mondják meg neki, hogy mi a jó. Úgy gondoltam, hogy mindent, amit teszek, a lányomért teszem, és ha a vagyonomat növelem, azzal neki teszek jót. Az üzleti ügyek-gondok egyre szaporodtak, annyira, hogy a lányom számára nem is maradt időm, csak szombaton és az ünnepnapokon, annak is a fele a templomban, a fele meg a vendégek fogadásával telt. A lányomnak látszólag nem is volt rám szüksége. Nevelőnőket fogadtam mellé, akiktől sokat tanult, és mindenfelől csak dicséréssel beszéltek róla. Még a gójok is, akik pedig kigúnyolnak bennünket a hibás beszédünk miatt, dicsérték a lányomat, mert úgy beszélt a nyelvüket, mint közülük is a legkiválóbbak. A nem zsidó tanármók pedig megtisztelték azzal, hogy meghívták a házukba. Egy napon elhívtam a házasságszerzőket, és azok találtak is megfelelő vőlegényt a számára, aki rabbiságot tanult, és kiváló volt a Tóra tudományában. De azt nem értem meg, hogy az esküvői sátor alá vezessem, mert belézállt a gonosz

lélek, és megzavarodott az elméje. És most arra kérek, fiam, ird meg Sragának, hogy megbocsátottam neki mindazért a tengernyi szenvedésért, ami miatta ért. És azt is ird meg, hogy ő is meg kell hogy bocsásson nekem, mert már megelőletem a sok csapást.

Mozdulatlanul, szó nélkül ültem. Aztán letöröltem a könnyeimet. Majd így szóltam: – Megkövetem, néném, ama nap óta, amikor az édesapja eltepte az eljegyzési szerződést, kilencven év telt el. Gondolja, hogy Sraga még él? És ha él, tudja, hogy merre van?

– Sraga nem él. Sraga meghalt. Harminc évvel ezelőtt halt meg. Hogy honnan tudom? Abban az évben, Adár hónap hetedik napján elmentem a délutáni imára, és a Haftára felolvasása után, amikor a megholt lelkekre emlékeztek³¹, meghallottam Sraga nevét. Az ima után megkérdtem a templomszolgát, ki az a Sraga, akit említettek. Azt mondta, hogy „ez meg ez a rokona kérte, hogy említették meg a neve”. Elmentem ahhoz a rokonhoz, és akkor hallottam, amit hallottam.

– De ha Sraga meghalt – mondtam –, akkor néném hogy akar neki levelet küldeni?

– Hát azt hiszed, hogy az évek sokaságával annyira megzavarodott az öregasszony elméje, hogy a postára bízva egy halottnak szóló levél kézbesítését?

– Akkor hát mi a szándéka?

Felállt, felvette az asztalról az agyagkorsót, magasra emelte, és úgy mondta, mint a verset: – Fogom a levelet, a korsóba teszem, fogom a viaszt, a korsót lepecsételtem, a korsót a levéllel magammal viszem.

Még mindig nem láttam, hogy ha fogja a korsót és elviszi, hogyan érzék el a levél Sragához? Ránéztem és megkérdtem.

– Hová viszi néném a korsót a levéllel?

Téhila kedves hangon felkacagott, és halkan mondta: – Hogy hová viszem a korsót? Magammal viszem a sírba. A sírba viszem magammal a korsót a levéllel. Ott fenn a túlvilágon ismerik Sragát, és tudják, hol van. Az Örökkévaló küldőncei megbízhatók, ők majd eljuttatják a levelem a kezéhez. – És itt Tehilla jóízűen felnevetett, szinte diadalmas nevetéssel, mint az a kisgyerek, aki bölcsességével győz a nála idősebbeken. Aztán csendesen botjára hajtotta a fejét, és úgy látszott, elszenderedett. Egyszerre felnézett, rám tekintett, és határozott hangon mondta: – Most, hogy már minden világos a számodra, egyedül is megírhatod a levelet. – Azzal visszahajtotta a fejét a botra.

Fogtam a tollat és megírtam. Amikor a végére értem, Tehila megkérdte: – Befejezted?

Felálltam és felolvastam a levelet. Lehunyt szemmel ült, mintegy félreterelve a gondolatait, mint aki tudomást sem vesz arról, ami történik. Amikor befejeztem a felolvasást, kinyitotta a szemét.

– Jól van, fiam, megértéttél. Másképpen is írhattad volna, de azért így is elég világos, ahogy leírtad. Most add ide a tollat, hadd írjam alá a nevem, és beleteszem a korsóba a levelet. Utána pedig elmegyek jóváhagyatni a szerződést.

Bemártottam a tollat a tintába, a kezébe adtam és félrehúzódtam. Megfogta a tollat, és aláírta a nevét. Majd néhány betűn újból végigszántott, hogy olvashatóbbak legyenek. Ekkor összehajította a levelet, betette a korsóba, és ráhajtott egy darab pergament a korsó szájára. Meggyújtotta a gyertyát, fogta a pecsétviaszt, és a gyertya fölé tartotta, míg megpuhult. Lepecsételte a korsót. Felállt, és az ágya felé indult. Közben jóakaratóan rám nézett.

– Most pedig sietek, hogy jóváhagyassam a szerződést. Az Isten áldjon meg, fiam, hogy nem tagadtad meg tőlem ezt a fáradságot. Mostantól nem terhellek semmivel.

Míg beszélt, kisímította az ágytakarót, majd fogta a botját, és az ajtó felé indult. Ott lábujjhegyre állt, megérintette ajkával a mezuzát, megvárta, míg én is kilépek, majd becsukta az ajtót, és fürgén elindult. A nyomába szegődtem, és mentem utána.

JERUZSALEM CLAUDIO DUCHETTI. 1570. AZ ISRAEL MŰZEUM GYUJTEMÉNYÉBŐL

Útközben jóságos tekintetet vetett mindenfelé, és barátságosan mosolygott az elhaladókra. Majd megtorpant, és így szólt:

– Mondd, fiam, út lehet hagyni csak úgy ezeket a szent helyeket és ezeket a híthű zsidókat?

Még akkor sem sejtettem, mi lesz ebből. Odaértünk egy útereszteződéshez, ahol megállt, és elköszönt tőlem.

– Magával megyek, néném.

Még néhány lépést tettünk, amikor ismét megállt. – Már megérkeztem. Salom. – Amikor látta, hogy ragaszkodom ahhoz, hogy vele menjek, nem szólt semmit. Felment a Hevra Kadisa udvarába vezető széles lépcsőn. Bement, én utána.

Ott voltunk a Hevra Kadisa épületében, az élők és holtak hivatalában. Két őrök ült odabenn, előttük könyvek, amelyekbe írtak, miközben feketekávért kortyolgattak. Tehillát meglátva tisztelettel letették tollaikat, felálltak és köszöntötték.

– Báruh hábá, áldás a jövevényre. – Sietve odatettek egy széket. Az öregebbik őrök megkérdezte: – Mi szél hozta ide?

– A szerződést jöttem jogosíttatni.

– Jogosíttatni? Inkább ideje lenne már felbontani.

– Miket beszélsz? – ijedt meg Tehila.

– Hát ugyebár, ahogy elnézem, maga már kilépett a Halandók Egyesületéből – és mosolyogva a tréfán, hozzám fordult. – Tehilla, legyen hosszú életű, minden évben eljön, hogy megerősítse az Olajfák hegyén kiválasztott sírhelyéről az eladási szerződést. Így tett a múlt évben, két éve, három éve, tíz éve, húsz éve, harminc éve, és így tesz majd továbbra is, egészen a Messiás eljöveteleig.

– Eljön a Messiás – mondta Tehilla –, eljön. Bárcsak minél előbb eljönne. De én már nem zavarlak többé benneteket.

– Talán belép egy kibucba, mint azok a halucnak nevezett fiatal lányok? – csodálkozott az őrök.

– Nem kibucba megyek, hanem a hozzám illő helyre.

– Talán visszatér külfországba?

– Külfországba sem térek vissza. Oda térek vissza, ahonnan jöttem, ahogy az Írás mondja: „Visszatérsz a földbe, ahonnan vétetél.”

Az őrök halkán füttyentett. – Nanana! Azt hiszi, hogy a Hevra Kadisának nincs más dolga? Ha rám hallgat, hát vár még vagy húsz-harminc évig.

Tehila halkán így szólt: – Már megrendeltem a fűrdetösszonyokat, a halottmosdatókat. Nem illene tréfát űzni azokkal a jó asszonyokkal.

Az őrök elkomorodott, láthatólag szíven ütötte ez a beszéd.

– Olyan jó magát időnként itt látni nálunk. Ilyenkor mindig a hosszú élet lehetőségének a megtestesülését látjuk magunk előtt. Ha most, Isten ments, itt akarna hagyni bennünket, megfosztana minket ettől.

– Ha még maradtak volna éveim, szíves örömet átadnám neked, vagy bárki másnak, aki élni szeretne. Itt a szerződés, írd alá!

Miután az őrök aláírta az elismervényt, Tehilla fogta, és bedugta ruhája redő alá.

– Mostantól kezdve nem háborgatlak benneteket. Isten legyen veletek, kedves zsidó testvéreim, elmegyek, ahol a helyem van.

Felállt, felnyújtzkodott, ajkát a mezuzához emelte, megcsókolta és kilépett.

Amikor látta, hogy továbbra sem tágitok mellőle, megállt, és azt mondta: – Menj a dolgaid után, fiam.

– Néném, amikor azt mondta, hogy elmegy jóváhagyatni a szerződést, szentül hittem, hogy a lakásszerződését értette alatta...

– És végül elmentem, hogy megerősítem az örök lakhelyemről szóló szerződést – vágott a szavamba. – Adja az Ég, hogy ne kell-

jen sokáig ott laknom, és hamarosan feltámadhassak Izráel minden seregével együtt. Béke veled, fiam. Sietek haza. Már várnak rám a fürdetőasszonyok és a halottmosdatók.

Dermedten, némán álltam, ő pedig sarkon fordult, és hamarosan eltűnt a házak és siktátorok között.

Reggel a városba mentem, hogy meglátogassam. Útközben találkoztam azzal a bölcs öregemberrel, akinek a házat annak idején Tehilla megmutatta. Megállt, és beszélgetni kezdett velem, majd felajánlotta, hogy hazakísér. Nem hazamegyek, mondtam, hanem Tehillához készülődöm, hogy meglátogassam.

– Csak százhusz év múlva menj – mondta. Majd látta rajtam az értetlenséget, és hozzátette: – Te addig fogsz élni. Az a caddiq asszony pedig bizony íthagyott bennünket.

Elbúcsúztam tőle, de egyre csak ez zakatolt a fejemben: Tehilla elment, meghalt, Tehilla elment, meghalt... Egyszerre ott találtam magam Tehilla háza előtt. Kinyitottam az ajtót, és beléptem.

A szobában a csend nyugalma terült szét, mint imaházban az imádkozás végeztével. A szoba padlóján nedves foltokban ott csillogott még az a fel nem száradt víz, mellyel Tehillát mosdatták.

KÁDÁR ANDRÁS ÁRIEL FORDÍTÁSA

JEGYZETEK

1. Mózes I. könyve, 8. rész, 8. vers.
2. A „tfilat-smona eszre”-imából.
3. A Jom Kippurt megelőző „rettenetes napok” egyik imájából.
4. A Szanhedrin könyvéből.

5. Példabeszédek 26,21. „Mint az elevenszénre a holtszén, és a fa a tűzre, olyan a háborúságszerző ember a patvarkodásnak felgyújtására.
6. Ros ha-Sána ünnepi imából.
7. „Minden embernek kiszabatik az összes élelme Ros ha-Sanától Jóm Kipurig”, st. talmudi traktátusból.
8. Zsoltárok könyve, 92,2.
9. Zsoltárok könyve, 65,5.
10. Zsoltárok könyve, 116,19.
11. A bölcsék mondásai traktátusából.
12. Régi mondás a „Sabat zkor”-ból.
13. Náhálát Sivá – a városfalakon kívül épült egyik első városnegyed, mely az első hét alapító családról kapta nevét.
14. A „Semá”-áldásból.
15. Tehilla = Dicsőség.
16. Tehija = Feltámadás.
17. Mózes öt könyve.
18. A szombati imából.
19. Imarend.
20. Ruth könyve, Eszter könyve, Példabeszédek könyve.
21. Levélbeli megszólítás, kb.: „A megtiszteltnek”.
22. A zsidó naptári hónap első napja.
23. Talmud.
24. A Talmud „Iruvin”-fejezetéből vett kifejezés.
25. A megbocsátást igazoló kötelezvény.
26. Zsidó vallási tanokra oktató tanító.
27. Vallási szabályok és szertartások gyűjteménye.
28. A szombat kimenetelét és az új hét kezdetét gyertyagyújtással jelölik. „havdala” = különválasztás (a fényt a sötétségtől, a megszenteltet a köznapitól).
29. Bírak könyve 8,21.
30. Sámuel I. könyve, 2,3.
31. „zajin bö-adar” = Mózes halálának napja. Ilyenkor emlékeznek meg az ismeretlen helyen nyugvó halottakról.

DAVID GROSSMAN*

A GÁZMASZK MÖGÖTT FELSZAKADNAK A SEBEK

JERUZSÁLEMI HÁBORÚS NAPLÓM

1991. január 1. kedd

Mevaszeret Cijón, Jeruzsálem

Délután 6 óra. Légiriadó. Itt is, ott is meg-rázó zokogás. Mintha az ég zokogna. A halál pillanata ez: ki tudja, hol vannak szeretteim? Ki ért időben haza? S ki van még úton? Valahol az iraki sivatagban egy katona megnyomta a gombot, útnak indítva ezzel a lövedéket. Ki ez a katona? Hogy nézhet ki? Megtorpant-e egy pillanatra, mielőtt lőtt volna? Vajon tényleg annyira biztos ez a katona az igazában, a kétely meg sem érinti?

Sietve távozom dolgozószobámból. Asztalomon nemrég befejezett regényem levonata. A történet hőse az ostobaság és a zsarnokság ellen küzd, minden ellen, ami automatikus és mechanikus, mindaz ellen, ami a halált szolgálja. Az irónia diádala lenne, ha...

* David Grossmannak ez az írása még nem jelent meg héberül, csupán angol nyelven a *Cape* című folyóiratban, a közreadás lehetőségét külön köszönjük a jeles írónak.

Ne gondoljunk most erre. Ne gondoljunk most a 300 kilónyi robbanótöltettel felszerelt Scud rakétára, mely ebben a pillanatban vakon és közömbösen tart felénk a sivatag felől. A végzet, a végzet érzéketlen ujjja. Egy vagy két pillanat, s valaki élettelen halommá fog válni.

Testünk ismeri az eseményeket, szinte önmagától, már-már rutinosan végzi teendőit: a biztonsági ajtók becsukódnak. Idősebbik fiam már önállóan fel is vette gázálcát. Kisebbik fiunk öt és fél éves, neki a feleségem segít felvenni. A gyerek sír, nem kap levegőt a maszk alatt. Ráadásul a gumiszíjak húzzák a haját. Széles szigetelőszalaggal légmentesen lezárom az ablakokat. Nedves rongy a küszöbre. Egy vagy két perc múlva mindent tudni fogunk. Már-már nyugodtak vagyunk.

Nem úgy, mint azon az első éjszakán. A sziréna hangja lerombolt mindent: a hétköznapi életünket, édes illúzióinkat, hogy velünk semmi borzalom nem történ-